

MARKÓ CSABA

Prohászka Ottokár modern katolicizmusa és reformtörekvései a 18–19. század fordulóján

Miután a fiatal és tehetségével mindenkit elkápráztató Prohászka Ottokár kiváló eredménnyel letette az érettségi vizsgát, főpásztor a római Collegium Germanico-Hungaricumba küldte filozófiai és teológiai tanulmányainak folytatása céljából.¹ Az itt eltöltött évek voltak Prohászka életére és gondolkodására a legnagyobb hatással. Gondolkodásmódja itt formálódott olyanná, amely aztán a modern katolikus újjászületés kimagasló alakjává tették. A sokak által Pázmány Péterhez hasonlított Prohászka, reformelképzeléseivel jóval megelőzte korát, ezzel nem kevés vitát és indulatokat kiváltva.

I. Rómában

Prohászka mikor Rómába került, még IX. Pius volt a pápa, aki vaskalapos-konzervatív világnézetéről volt híres, és aki elutasította a világban bekövetkezett fordulatokat. IX. Pius nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy az egyház elvesztette világi hatalmát, és ennek kapcsán az egységes olasz állam létrejöttének sem örvendett. Helyét azonban 1878-ban a fiatalos lendülettel megáldott XIII. Leó foglalta el, aki felismerte a világban zajló folyamatok jelentőségét és próbált azok gazdasági, társadalmi és politikai realitásaihoz alkalmazkodni. Úgy vélte, hogy az egyháznak ki kell lépnie a passzivitásból, szerepet kell vállalnia a társadalmi és politikai életben, valamint figyelnie kell az új idők által okozott kihívásokra és szociális problémákra. Az ifjú Prohászkat megnyerte az új pápa gondolkodása, ő is egyre több figyelmet kezdett szentelni a szociális problémák megoldásának, mely elkötelezettsége élete végéig megmaradt. Hazatérte után ő volt az, aki lefordította XIII. Leó beszédeit és leveleit, de ő fordította magyarra a XIII. Leó által 1891-ben írt világhírűvé vált „*Rerum Novarum*” kezdetű enciklikát, mely ráirányítja a katolikus egyház figyelmét a szociális problémákra, és azok lehetséges megoldására. A „*Rerum Novarum*”-ot egyébként a keresztényszocializmus kezdőpontjaként is szokták értelmezni.²

A Rómában töltött hét év alatt Prohászka tovább képezte magát, rengeteg időt töltött imádkozással, meditációval, az önmegtágadást és aszkézist használta lelki erejének megerősítésére. Szigorú önfegyelme kezdte kialakítani jellegzetes vonásait, testtartását és egész lényét átható viselkedését. Prohászka ugyanakkor nyitott maradt a világ minden dolgára, kultúrkepe folyamatosan bővült, elméleti tudása mélyült. 1878 augusztusában filozófiai doktorrá avatták, míg 1882-ben a teológiai doktorátust is megszerezte. Felettesei dicsérték, még magasabb egyházi körökben is beszéltek tehetségéről. Pappá 1881. október 30-án szentelték a Trinita dei Monti templomban.³

2. Az esztergomi évek

Prohászka Ottokár, miután Rómából hazatért, megrökönyödve szembesült a hazai valósággal. A művelt fiatal pap számára idegenül hatott az itthoni viszonyok lehangoló légköre. Megdöbbenő volt számára az egyházi élet ellaposodása, a papok képzetlensége és lelki életük sekélyessége. A hazai katolicizmus helyzetét úgyszólván reménytelennek tartotta. Prohászka úgy érezte, az ő feladata az ébresztés, hogy a katolikus társadalom eszméljen föl a közömbösségből és az érdektelenségből, vállalja fel érdekeinek védelmét, vegyen részt a társadalmi, politikai életben. Ezzel párhuzamosan kívánta elérni azt, hogy a katolikus társadalom egy belső, lelki megújuláson menjen keresztül, egy öntudatos és művelt vallásosság lépjen a felszínesség és sivárság helyébe. Úgy vélte, hogy az egyháznak szembe kell néznie a modern világ változásaival, meg kell ismernie annak sajátosságait, szociális problémáit. Prohászka az egyház tevékenységét a megújuló idők igényeihez kívánta igazítani. Meggyőződése volt, hogy a siker érdekében új szellemiségű, elhivatott és képzett papságra van szükség. Nem véletlen hát, hogy az esztergomi papnevelésben eltöltött két évtizede alatt egy felkészültebb új papi generáció nőtt fel az irányítása alatt.⁴

Esztergomban először latin–görög szakos tanár lett a kisszeminaristáknál, majd az Érseki Hittudományi Főiskola morális és pasztorális tanszékének a vezetésével bízták meg. Végül 1888-ban a legfontosabb tantárgynak, a dogmatika professzorának nevezték ki, mely komoly elismerést jelentett. Tanári pályájának egyik lényeges változása volt, mikor Simor hercegprímás megbízta, hogy legyen a szeminárium spirituális, azaz a papnövendékek lelki vezetője és gyóntatója. Ekkor kerülhetett sor arra, hogy Prohászka fokozatosan bevezesse azokat a reformokat, melyek nem egyszer felettesei és társai megütközését és értetlenségét váltották ki. Ilyen volt például a meditáció rendszeressé tétele, a folyamatos elmélkedések. Ezekből az elmélkedésekből született meg később, az 1908-ban kiadott, Prohászka egyik legszebb, legjelentősebb műve, az *Elmélkedések az evangéliumról* című írása, melyet mind a mai napig használnak a papi nevelésben. Papnevelő munkálkodása meghozta gyümölcsét, már a két világháború között tetten érhető volt a keze alatt felnövekvő papi gárda befolyása a magyar egyház mentalitására.⁵ Erről Shvoy Lajos későbbi székesfehérvári püspök így emlékezett meg: „Ezekből a kispapokból került ki elsősorban az a papi generáció, amely Prohászka Ottokár irányítása mellett megindította a nagy magyar katolikus restaurációt a huszadik század fordulóján.”⁶

Prohászka esztergomi évei alatt nemcsak a 22 évig tartó teológiatanári működésével tűnt ki, de az akkor kialakuló politikai és szociális katolicizmus egyik vezéralakja, a közéleti katolicizmus szellemi vezetője, a katolikus megújulás élharcosa lett. Ehhez a tevékenységéhez köthető élenk publicisztikai munkássága, mely gyakorlatilag Prohászka megfogalmazásával a modern katolicizmus alapjait teremtette meg. Ennek következtében tevékenysége már túlnőtt az esztergomi szeminárium falain, sokat hívták az ország különböző részeire lelki gyakorlatot, beszédet, előadást tartani, melyet ő mindig szívesen elfogadott.

Első cikkei, tanulmányai az egyik legnívósabb hazai katolikus folyóiratban, a *Magyar Sion*-ban jelentek meg. Az esztergomi kiadású lap, melyben Prohászka gyakran dr. Pethő Rudolf álnéven publikált, és amelynek később a felelős szerkesztőjeként is dolgozott, a kor szak egyik legszínvonalasabb sajtóterméke lett. Prohászka közreműködésével a Magyar Sion, a magyar katolikus papság szellemi irányítójává vált. Temérdek írásában és vezércikkeiben az aktuális teológiai és szociális problémákat feszegette, valamint programot kívánt adni a

magyar katolikus megújulás szellemében, mégpedig a német katolicizmus példája nyomán. Erős kritikai észrevételeivel nem egyszer magára haragította a kor legrangosabb magyar egyházi vezetőit is. A konzervatív, megújulásra képtelen, feudális jellegű egyházat gyakran ostorozta. Ez nem azt jelenti, hogy a korszak szóhasználatában véve Prohászka liberális lett volna, – ez ellen ő tiltakozna a leginkább – hanem ő a konzervativizmust történeti alapokon álló szerves fejlődésnek tekintette és nem merev bezárkózásnak. Habár a politikai liberalizmus vívmányait, az állampolgári egyenlőséget, a törvény előtti egyenlőséget és a polgári szabadságjogokat üdvözölte, de mindvégig keményen bírálta a liberális kapitalizmus gazdasági rendszerét, annak képviselőit, és a nyomában jelentkező általános destruktív magatartást, annak pusztító jellegét az erkölcsre, szellemre nézve. Ezzel kapcsolatos álláspontját a Magyar Sion-ban 1896-ban megjelent, „*A liberalizmus utópia*” című tanulmányában fejtette ki. Úgy vélte, hogy a liberalizmus elvei utópikus elvek és éppen ezért kivitelezhetetlenek. Prohászka úgy vélte, hogy a politikai szabadságjogok mellé nem adatott meg a szociális szabadság. Ebben ugyanis csődöt mondott a liberalizmus, amennyiben az a vagyonszerzés korlátlan szabadságának kimondására szorítkozott. Így a monopóliumos társadalmat és vele a szolgaságot egy teljesen új és rémesebb változatban léptette életbe. A liberalizmus a kiváltságokat nem törölte el, a rendi monopóliumok helyébe a már az előbbieken is említett kozmopolita tőke monopóliuma lépett. Prohászka így fogalmaz: „*Első ellenségnek azt a mentalitást mondanám, mely a konkrét valóságtól elemelkedik, doktrinér elveket s eszméket követ s a csillogó, absztrakt eszméikért föladya a valóságot, - a mi esetünkben a nemzetet. Ez az intellektuel s irreális mentalitás a mi liberálisaink tehetétele. Ez a magyar földtől, szenvedéstől s küzdelmeiktől elvonatkozó idegen világ, mely a mi az idegent s a külföldet bámulni szokott intelligenciánkban, főleg a gyökértelen s hazátlan, vagy mondjuk, kozmopolita zsidóság térfoglalása következtében lett járvánnyá.*”⁷ Másutt megjegyzi: „*...a liberalizmus érdemeit elismerjük, amennyiben a régi gazdaságpolitikai liberalizmus előnyeit ma is élvezzük. De nem vagyunk liberálisok annyira, hogy a társadalomra gyakorolt rossz visszahatásait meg ne lássuk.*”⁸

Prohászka hasonló fenntartásokkal és bírálattal, behatóan elemezte a szociáldemokrácia eszméit, és annak ellenpontjaként részletesen kifejtette a keresztényszocializmus alapelveit, céljait, programját és annak gyakorlati kérdéseit, habár ekkor még nem vett részt keresztényszocialista szervezkedésekben, pártalakításokban. Annak ellenére, hogy az 1890-es évek Magyarországon kezdett kialakulni egy szociális katolicizmus, még javában élt és működött egy másik katolicizmus, a múltból élő, kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodó, uralmi helyzetén örökődő egyház, melynek megtestesítői a nagybirtokos aulikus arisztokrácia és a főpapság volt. Amit XIII. Leó pápa a világegyház élén hajtott végre, azt Prohászka a hazai viszonylatok között próbálta megvalósítani. Így nem véletlen, hogy a Magyar Sion hasábjain kezdettől fogva jelen van a szociális kérdés, a szociáldemokrácia kritikája és a keresztényszocializmus népszerűsítése formájában. Prohászka a papság feladatának tekintette a magyar nép szociális igényeinek védelmét egy igazságosabb társadalmi rend megvalósítása érdekében.⁹

1894-1895 között Prohászka is aktívan részt vett a Katolikus Néppárt megalakításában, és nagyban hozzájárult a párt politikai programjának kialakításához. 1895-ben Csernoch Jánossal, a későbbi hercegprímással, és Keményffy K. Dániellel együtt útjára indították az *Esztergom* című néppárti politikai hetilapot, melynek 1905-ig maradt főszerkesztője. Prohászkanak szinte minden számban jelent meg írása, melyekben leleplezte a liberális állam korrump rendszerét, a népet semmibe vevő dzsentri adminisztrációt. Úgy vélte, hogy Magyarországon megmaradt a rendiség szelleme, továbbra is megvan az éles határ úr és paraszt

között, akárcsak 1848 előtt. A legsúlyosabb problémának egy erős, független, a társadalom szociális emelésére képes középosztály és értelmiség hiányát tartotta. Erősen bírálta a katolikus főpapságot is, a kor igényeinek megfelelő magatartást várt tőlük. Szorgalmazta a reformot, az egyház korszerűsítését, az egyházi javak igazságosabb elosztását és az egyház és állam kapcsolatának átalakítását a katolikus autonómia jegyében. Hangsúlyozta, hogy az egyház csak akkor töltheti be küldetését, ha az felismeri a kor jellegét, és a tömegek mellé álló népi egyházzá válik. Szerkesztői munkája közben még szorosabb baráti kapcsolatokat alakított ki későbbi püspöktársaival, akik elvbarátaivá is váltak, így Csernoch Jánossal, korábbi diáktársával, a későbbi hercegprímással, Fischer-Colbrie Ágosttal, aki kassai püspökként a felvidéki szociális mozgalom egyik pártfogója lett, valamint gróf Mailáth Gusztávval, a későbbi erdélyi püspökkel, aki már fiatal kora óta barátja volt.¹⁰

3. Prohászka modern katolicizmusa

Prohászka egy sikertelen politikai megmérettetés után¹¹ újult erővel folytatta írói munkásságát. Irodalmi tevékenységének fő jellemzője ekkor az volt, hogy a megbékélés és az egymáshoz való közeledés lehetőségeit kereste az egyházi álláspont és a modern kor szelleme között. XIII. Leó pápa által az egyház hivatalos filozófiai álláspontja a neotomizmus volt, melyet leegyszerűsítve úgy lehetne megfogalmazni, hogy a tudomány nem cáfolja, hanem éppen ellenkezőleg, megerősíti a hitet. Prohászka is ez a gondolat vezérelte, mikor a természettudományok és a teológia összekapcsolására törekedett. Sokat foglalkozott a modern természettudományokkal, annak új felfedezéseivel, azon belül is a geológia és a paleontológiai érdekelte. Ritkaságszámba ment az is, hogy Prohászka az akkori egyházi személyek döntő többségétől eltérően talált kapcsolódási pontot a teremtés és a fejlődélmélet között. Az ilyen irányú cikkei azután könyv alakban is kiadásra kerültek 1902-ben Föld és Ég címmel. Egy évre rá újabb kötet állt elő – szintén a Magyar Sionban megjelent cikksorozat – folyományaként. A Diadalmas világnézet című alkotás a modern katolikus világnézet összefoglaló bemutatására vállalkozott. Prohászka a materialista világnézetet állította szembe a keresztény világnézettel, meghirdetve az utóbbi végső győzelmét, diadalát, melyet hosszú fejtegetéseken keresztül boncolgat. Ugyanakkor elismerte az új szellemi áramlatok pozitív oldalát is, ezzel kapcsolatban pedig igyekezett meggyőzni a keresztény értelmiséget arról, hogy a tudományos haladás, a társadalom fejlődésének elfogadása, a kor politikai problémái iránti érzékenység nincs ellentétben a katolicizmussal, a mély vallásossággal. Szinte ugyanazeket a gondolatokat fejtette ki tömörebben az 1907-ben megjelent Modern katolicizmus című írásában, amely aztán később indexre került.¹²

Prohászka közben egyre növekvő rokonszenvvel viseltetett az 1903-ban újtára indult keresztényszociális szervezkedések iránt, melyet cikkeivel és beszédeivel is támogatott. Sokat hívták beszédek, előadásokat tartani az ország különböző pontjaira. Egyik fő célkitűzésévé vált, hogy visszavezesse az értelmiséget a gyakorló vallásosság újtára. Ezt a célt szolgálták az 1901-től haláláig minden évben megtartott híressé vált nagybőjti konferenciabeszédei a budapesti egyetemi templomban.¹³ Az értelmiség megnyerését, a rekrisztianizálást szolgálta az 1902-ben kialakult Regnum Marianum, a fővárosban működő esztergomi papok egyesülete, melynek szellemi és lelki vezetője Prohászka lett, célja pedig, hogy a szekularizált Budapesten érvényesítsék a prohászka gondolatot, visszahódítva az értelmiséget az egyre

nagyobb teret nyerő polgári radikalizmus eszméjétől. A másik hasonló irányzatot a többek között Tomcsányi Lajos jezsuita tartományfőnök és Bangha Béla páter neve fémjelezte Mária Kongregációk jelentették, amely jezsuita vezetés alatt a militáns katolicizmus táborát egyesítették.¹⁴ Mindkét katolikus csoport alapvető célja ugyanaz lett – az értelmiség, az ifjúság, a középosztálybeliek visszahódítása – amit azonban más eszközökkel és hangsúllyal képzeltek el. Prohászka és köre a kompromisszumos megoldásokat kedvelte, a párbeszéd fontosságát hangsúlyozta, míg a jezsuiták radikálisabb hangnemet ütöttek meg és nézeteikkel inkább konfrontálódtak. Prohászka és a jezsuiták elismerték egymás munkásságát, amit később, Bangha Béla Prohászkaéhoz írt méltatásai is bizonyítanak.

Prohászka nagy hangsúlyt fektetett a modern katolikus irodalom és művészet megteremtésére is. Rengeteget publikált különböző lapokba, mert úgy vélte, a modern harcban hatásos eszközként alkalmazható egy modern katolikus sajtó. Sokszor kifejtette azon nézetét, hogy a liberális irányultságú napilapok és a forradalmi hangvételű Nyugat című irodalmi folyóirat ellensúlyozására kell törekedni. Több írásában és felszólalásában hangsúlyozta, hogy milyen fontos feladatai vannak a katolikus sajtónak. (*A sajtó feladata a modern harcban* 1903; *Hatalmas modern katolikus sajtót!* 1912; *A katolikus újságíró ideálja* 1913; *A sajtó mint világhatalom* 1915; *A mi sajtónkért* 1916.)¹⁵ Ezt a célt szolgálta, amikor Prohászka és köre 1909-ben megvásárolta az Élet című irodalmi folyóiratot, majd megalakították az Élet Könyvkiadó vállalatot. A folyóiratot a modern katolikus kultúra fórumává igyekeztek alakítani.¹⁶

A századfordulótól Prohászka lett az évente megrendezésre kerülő katolikus nagygyűlések programadó vezérszónoka is. Végül 1904-ben kinevezték a budapesti tudományegyetem hittudományi karának dogmatika tanárává, ahol 1905-ig, egészen püspökké való kinevezéséig tevékenykedett.¹⁷

4. Prohászka a székesfehérvári püspöki székben

Prohászkat 1905. karácsony vigíliáján X. Pius pápa szentelte püspökké, két társával, gróf Zichy Gyulával és Balázs Lajossal együtt a Sixtusi-kápolnában.¹⁸ Prohászka kinevezésére számítani lehetett, a közvélemény is szinte biztos volt abban, hogy a három megüresedett püspöki szék egyike a népszerű Prohászkat fogja megilletni. Prohászka püspöki címerébe a „*Dum spiro, spero*” jelige került, ami tökéletesen jellemezte őt. Közben székesfehérvári elődjét, Városv Gyulát, kalocsai érsekké nevezték ki, aki úgy búcsúzott Székesfehérvártól, hogy a fehérváriak egy olyan püspököt kapnak, akinek ő még a saruja bekötésére sem méltó.¹⁹

Prohászkat váratlanul érte kinevezése, naplójából is világosan kitűnik, hogy sohasem vágyott főpapi tisztségre, magát méltatlannak tartotta erre a posztra. Prohászkatól távol álltak a püspöki méltósággal járó kööttségek és kötelezettségek és az általa többször, keményen bírált magyar püspöki kar életvitele, magatartása. Nyomasztotta a neobarokkos reprezentálás, a külsőségek. Ő lelkipásztor kívánt maradni, így továbbra is járta az országot, rendszeresen gyóntatott, kórházakat, betegeket látogatott, lelkigyakorlatokat végzett. Emellett nem hanyagolta el irodalmi tevékenységét sem, aminek az lett az eredménye, hogy 1909-ben, Concha Győző ajánlására megválasztották Prohászkat a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának.²⁰

Nagy feltűnést keltett, és árulkodik Prohászka puritánságáról az, mikor először jelent meg Székesfehérvárott, hogy birtokba vegye új rezidenciáját. Sima, fekete talárban, gyalog,

breviáriummal a hóna alatt, és az életében legendássá vált, soha el nem maradó esernyőjével a kezében jelent meg, amely püspökre nem volt jellemző a korabeli Magyarországon.²¹ A püspöki kinevezéssel Prohászkanak megváltoztak a lehetőségei és feladatai. Sokan értelmezik úgy, hogy Prohászkat felfelé buktatták, mert kezdtek terhessé válni folyamatos reformista elképzelései, ami egyre növekvő népszerűségével párhuzamosan kezdett a kiváltságaihoz ragaszkodó főpapság számára komoly gondot jelenteni. Habár a püspöki állás formailag megkötötte Prohászkat, de szavának ettől kezdve még nagyobb lett a súlya. Mindeközben továbbra is töretlenül járta az országot, és végezte addigi munkáját, de az egyházmegyéjét sem hanyagolta el.

Prohászka hivatalánál fogva tagja lett a főrendiháznak, ahol sokak számára megdöbbenő volt a fiatal püspök által képviselt új hangnem. A főrendiházat is felhasználta, hogy kifejtse véleményét, a katolikus érdekeket sértő kérdésekben. Beszélt a katolikus autonómiáról, melynek megvalósítását szorgalmazta, de szót emelt a katolikus alsópapság anyagi helyzetének javítása érdekében is.²² 1918-ban az általános választójog törvénytervezetének a kérdésében szólalt meg, ahol több igazságtalan, a magyarság érdekeit is sértő tényezőre hívta fel a figyelmet.²³

Prohászkat a felső hierarchia idegenkedéssel fogadta, melyben szerepet játszott az új püspök közismert nézetei, reformista gondolkodása, és politikai nézetei. Ennek következtében kezdetben elszigeteltté vált a testületben. Tovább rontott a helyzetén, hogy a püspöki karon belül szembe találta magát az ún. „integristákkal”, a katolikus egyház korszerűsítési törekvéseit ellenző filozófiai irányzat képviselőivel, élükön a nagy tekintélyű, idősebb Samassa egri érsekkel. Samassa érsekkel már korábbról is voltak vitáik, sohasem kedvelték egymást.²⁴

Prohászka nem állt kegyben a királyi udvarnál sem, Ferenc József nem szívelte, ami köszönhető volt annak, hogy míg a püspöki kar egésze hűséges volt a Monarchia és a Habsburgok iránt, addig Prohászka már 1906-ban részt vett az ún. Tulipán-mozgalomban, ami a függetlenségi pártiak kezdeményezése volt a magyar ipari áruk védelmében. Ferenc József ezért csak „*Tulpenbischof*nak”²⁵ nevezte Prohászkat.²⁶

5. Az index ügy

A püspöki karon belül állandóvá váltak a haladást sürgetők és a konzervatív erők összecsapásai. Samassa egri érsek körlevélben óvta papjait és híveit Prohászka műveinek olvasásától. Közben 1910-ben a kormány felterjesztette Prohászkat kalocsai érseknek, még Ferenc József is hozzájárult a kinevezéshez, de ellenfeleinek sikerült elérniük, hogy gróf Zichy János kultuszminiszter az aláírás napján visszavonja a javaslatot.²⁷ Az ellenfelek folyamatos intrikái és feljelentései végül is elérték céljukat. 1911. június 11-én Prohászkat, mint kék égből a villámcsapás, olyan váratlanul érte a hír, hogy a pápa mellett működő Index Kongregáció három írását felvette a tilalmi listára, egyszóval indexre tette. Ez az akció is egyértelműen arra irányult, hogy Prohászkat elhallgattassák, háttérbe szorítsák. A három írás a Modern katolicizmus (1907) című könyve, Az intellektualizmus túlhajtásai (1910) című akadémiai székfoglalója, és egy, a Több békességet (1910) címet viselő karácsonyi cikke.²⁸

A tiltott könyvek jegyzéke – index librorum prohibitorum – még a protestantizmus elleni fellépés kapcsán jelent meg a katolikus egyház eszköztárában. Az indexre tételek nem személyek ellen irányultak, hanem konkrét művek ellen. Ezeknek három csoportját vizsgálták: amelyek tévedéseket tartalmaztak; amelyek lezáratlan, vitás kérdéseket tárgyaltak és ezért

veszélyesek lehettek; továbbá ha a mű közlésének módja félreértésekre adhatott okot. Azoknak az írásoknak, melyeket indexre tettek, olvasása tilos volt a katolikus hívők számára.²⁹

Akkor, mikor Prohászka indexre tették, már egy ideje más szellemiség uralkodott Rómában, mint amikor még Prohászka tanulóéveit töltötte az örök városban. X. Pius pápa, az akkor eluralkodó integralizmus híve volt, melynek következtében gyökeresen szakított elődjének, XIII. Leó pápának irányvonalával. X. Pius pápa harcot hirdetett a modern törekvések ellen az egyházon belül és azon kívül egyaránt. Ezzel a témával volt kapcsolatos az 1907-ben kiadott *Pascendi* kezdetű enciklikája, melyben elítéli a modernizmus néven elhíresült modern teológiai irányzatokat és azok képviselőit. Sok egyéb előírás és szigorítás mellett talán az volt a legfontosabb rendelkezése a kibocsátott enciklikának, hogy minden egyházmegyében egy ún. *consilium vigilantiae* felállításáról döntött, amely intézménynek a modernizmus felkutatása és jelentése lett a fő feladata. Ennek nyomán jött létre az esztergomi vigilantibizottság is, mely döntő szerepet játszott Prohászka indexre tételében.³⁰ Noha Prohászka egyértelműen és félreérthetetlenül elhatárolta magát a pápa által elítélt modernizmustól – amit alátámaszt az a tényállás is, hogy Prohászka nem lázadt fel, nem szakított az egyházzal, mint tette azt sok más nyugati vezető modernista személy –, mégis áldozatául esett ennek a hadjáratnak. Ez szorosan összefügg azzal, hogy a pápa által kibocsátott enciklika hatására és azt kihasználva, az egyházon belüli konzervatív körök mindenkit feljelentettek, gyanúba keverték, aki a kereszténység és a katolicizmus korszerűsítésére törekedett. Ez történt Prohászkaival is Magyarországon, aki bár modern volt elképzeléseit és szociális érzékenységét tekintve, mégsem volt modernista, mint ahogy azt rosszakarói mondták róla. A bizottság elmarasztaló jelentése Vaszary Kolos hercegprímás elé került, majd innen Rómába terjesztették fel, ahol Serédi Jusztinián, későbbi hercegprímás intézte a feljelentés fogadását. Sok egyéb gyanús momentum mellett az eljárás már abból a szempontból is szokatlan volt, hogy nem alkalmazták azt a rendelkezést, amelynek értelmében egy főpap esetében, a felmerülő kifogást előzetesen jelezni kell az érintettnek, hogy alkalma nyíljon az esetleges félreértések tisztázására.

Az Index Kongregáció határozatát Walfred di Bonzo, bécsi pápai nuncius küldte el Prohászka felé, aki 1911. június 11-én kapta kézhez a levelet. Ellenfelei azt remélték, hogy ezzel Prohászka sikerül sarokba szorítaniuk, további támadásokkal pedig lehetetlenné tenni, de nem így történt. Prohászka naplójegyzetei és levelei jelzik a püspök elkeseredését és szomorúságát, mégsem háborodott fel, mint ahogy azt többen várták, hanem beletörődött sorsába, és kinyilvánította, hogy „*alávetem magam a Szentszék ítéletének*”. Prohászka hű maradt az egyházhoz, fegyelmezetten és alázatosan vette tudomásul a helyzetet.

Támadásokból később sem volt hiány. Mikor 1912-ben, 30 éves írói jubileumának megünneplése országos kiállítás lett a püspök mellett, egyik ellenfele, Dr. Tátrai Félix álnéven *Mehr Klarheit! Gedanken über den Prohászka-Kultus in Ungarn*³¹ címmel egy támadó hangvételű broszúrát jelentetett meg külföldön.

Ebben a nehéz időszakban barátja, Mailáth Gusztáv erdélyi püspök állt mellette, aki Rómába is elutazott, hogy visszavonassa a Prohászka ellen hozott ítéletet.³² Egy elbeszélés szerint Mailáth püspök lefordította Prohászka „*Elmélkedések az evangéliumról*” című könyvének legszebb részeit és felolvasta azt X. Pius pápa előtt, aki meghallgatta és a legnagyobb elismeréssel beszélt az írással kapcsolatosan. Ekkor Mailáth megjegyezte, hogy aki ezeket írta, Prohászka Ottokár püspök az, akit az a nagy méltánytalanság ért, hogy indexre tették. Ekkor X. Pius az íróasztalához ment, letérdelt és térdepelve dedikálta az íróasztalán lévő

fényképét³³, majd megkérte a püspököt, hogy adja azt át Prohászkanak.³⁴ A dedikált képen ez állt latinul: „*Szeretettel Fiunknak, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspöknek az égi javak zálogául és különös jóakaratumk bizonyosságául a legnagyobb szeretettel küldjük az Úrban.*” 1913-ban Prohászka látogatást tett a pápánál, ahol X. Pius megerősítette őt személyesen is, hogy előtte tisztán áll. Prohászka rehabilitációja azonban mind a mai napig nem történt meg, habár a II. vatikáni zsinaton hozott határozatok teljes egészében Prohászkat igazolták, azt a Prohászkat, aki már több évtizeddel előtte, a századfordulón hirdette az egyházon belüli modernizációt, a nemzeti nyelv fontosságát, a világ felé való nyitást és a demokratikus elemek növelését az egyházi hierarchiában.³⁵

Prohászkanak nagy szerepe volt abban, hogy a két világháború között a katolikus egyház megerősödve hirdethette a krisztusi tanokat. Érdemeit Bangha Béla is elismerte az 1940-ben írt *Világhódító kereszténység* című nagyszabású művében, ahol lelkes pasztorációjuk egyenes folyományának tartja, hogy egy új katolikus ébredés mentén a későbbiekben létrejöhettek olyan egyesületek, mint a *Credo*-egyesületek, a KALOT, a KALÁSZ, az EMSZO, az egyetemi ifjúságot felölelő *Emericana*, vagy a nép szélesebb rétegeit is magába foglaló *Katolikus Népszövetség*. Úgy vélte, hogy a szerzetességben és a papságban bekövetkező belső reformok eredményeképpen jöhettek létre olyan szervezkedések, mint az *Actio Catholica* és végül valósulhatott meg 1936-ban az Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten, mely virágzásba borította a magyar katolicizmust. Ennek a rekrisztianizáló munkának a korai zászlóvivőjének tartotta a jezsuita Bangha páter Prohászkat.³⁶

Mihelics Vid teológus is a magyar katolikus egyház megújulásában Prohászka szerepét emelte ki: „*Prohászka a század végén és az új század elején idealizmust hozott a kimerült magyar kultúrába. Ha napjainkban a keresztény világnézet a jelen társadalmi berendezkedés sok visszássága ellenére Magyarországon is hatalmas perspektívákat nyitó erő, abban Prohászkaé a legnagyobb érdem.*”³⁷

JEGYZETEK

- 1 MESZLÉNYI ANTAL: *Magyar szentek és szentéletű magyarok*. München, 1976. (A továbbiakban: Meszlényi 1976.) 171.
- 2 KATUS LÁSZLÓ: Prohászka Ottokár. *Rubicon*, 1999/8. sz. 19. (A továbbiakban: Katus 1999.)
- 3 Meszlényi 1976. 172–173.
- 4 Katus 1999. 19–20.
- 5 GERGELY JENŐ: *A Napbaöltözött Ember*. Budapest, 1994. (A továbbiakban: Gergely 1994.) 7–8.
- 6 Székesfehérvári Püspöki Levéltár – Prohászka-gyűjtemény.
- 7 PROHÁSZKA OTTOKÁR: A liberálizmus utópia. *Pannon Front*, 39. 2002. 12–17.
- 8 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Összegyűjtött munkái*. Szerk.: Schütz Antal. Budapest, 1929. (A továbbiakban: ÖM) 22., 256.
- 9 Katus 1999. 20–21.
- 10 Gergely 1994. 59–61.
- 11 Prohászka az 1896-os választásokon indult el néppárti színekben a vágvecsei kerületben, de eredménytelenül.
- 12 Nemesszeghy Ervin: Prohászka és a természettudományok. In Mózessy Gergely (szerk.): *Prohászka Ottokár – Püspök az Emberért*. Székesfehérvár–Budapest, 2006. 33–36.
- 13 GERGELY JENŐ: A politikai katolicizmus Magyarországon. Budapest, 1977. 23–24.
- 14 Gergely, 1994. 85.
- 15 Öm. 22.
- 16 SZABÓ MIKLÓS: Prohászka Ottokár és a katolikus egyházi reformtörekvések. *Történelmi*

- Szemle*, 1973. 261–262.
- 17 Gergely, 1994. 84–86.
- 18 SZABÓ FERENC SJ: *Prohászka Ottokár püspök, az ország apostola*. In Prohászka Önmagáról. Szeged, 1999. Szerk.: Szabó Ferenc Sj. (A továbbiakban: Szabó 1999.)
- 19 Gergely, 1994. 100–101.
- 20 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Modern Pünkösöd*. Szerk.: Frenyó Zoltán. Budapest, 2005. (A továbbiakban: Prohászka, 2005.) 549.
- 21 Katus 1999. 22.
- 22 Gergely 1994. 109–112.
- 23 Prohászka 2005. 384–394.
- 24 DR. KONCZ LAJOS: Az életmű mai értékeléséhez. In Dr. Koncz Lajos (szerk.): *Modern katolicizmus*. Budapest, 1990. 56.
- 25 Tulipános püspök.
- 26 Gergely, 1994. 107.
- 27 Katus, 1999. 22.
- 28 A három írást 1998-ban Frenyó Zoltán adta ki könyvalakban *Élő Kereszténység* címmel.
- 29 S. SZABÓ PÉTER: Prohászka Ottokár betiltott írásai. *Iskolakultúra*, 2000./4. Sz. Szerk.: Géczy János (A továbbiakban: S. Szabó 2000.)
- 30 Gergely 1994. 132–133.
- 31 Több Békességet! Gondolatok a magyarországi Prohászka-kultuszról.
- 32 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Élő Kereszténység*. Szerk.: Frenyó Zoltán. Győr, 1998. (A továbbiakban: Frenyó, 1998.) 196–198.
- 33 A dedikált fénykép ma is megtekinthető Székesfehérváron.
- 34 BARLAY Ö. SZABOLCS: *Prohászka-interjú*. 2. Budapest, 1998. 170.
- 35 Frenyó 1998. 199–200.
- 36 BANGHA BÉLA S.J.: *Világbódító Kereszténység*. Budapest, 1940. 225–229.
- 37 MIHELICS VID: *Világproblémák és a katolicizmus*. Budapest, 1938. 90.

BITTÓ ISTVÁN

Sárosfa, 1822. május 3. –
Budapest, 1903. március 7.)

politikus. Hivatalnokként kezdte pályafutását Moson megyében. 1848-ban országgyűlési képviselőnek választották, emiatt aztán a szabadságharc bukása után bujdosni kényszerült. 1861-ben, majd 1865-ben a szigetvári kerület parlamenti képviselőjévé választották. 1869-ben Abrudbányán nyert mandátumot. Előbb az Andrássy Gyula, majd a Lónyay Menyhért kormányának igazságügy-minisztere volt. 1872 és 1874

között a képviselőház elnöki tisztségét töltötte be. 1874. március 24-én nevezte ki miniszterelnökké az uralkodó (utolsó kísérletként a Deák-párt alapján való kormányalakításra.). Pénzügyminisztere Ghyczy Kálmán volt, akinek adóemelési tevékenysége nyomán rendeződött az ország költségvetési egyensúlya. Amikor aztán 1875 februárjában Tisza Kálmán bejelentette a közjogi alap elismerését, majd a pártrendszer újrastrukturálódása megkezdődött, Bittó lemondott a kormányfői posztról. 1899-től haláláig a főrendiház tagja volt.